

De regelkeuze en de eerste professie te Prémontré, Kerstmis 1121

Om relieken te kunnen bekomen van de vermeende h. Gereon, was Norbert verplicht geweest tot 24 november 1121 te Keulen te blijven. Daarna is hij haastig, met zijn schaar volgelingen, die volgens de *Vitae Norberti* uit ongeveer dertig man bestond, geestelijken en leken, naar Prémontré vertrokken, want het Kerstfeest naderde en Norbert had de gewoonte de grote kerkelijke feesten te Prémontré te vieren¹⁾. De gunstige tijd voor het reizende leven en de prediking in open lucht²⁾ was trouwens voorbij, zodat hij te Prémontré de lente diende af te wachten. Daar was de aanwezigheid van de leider meer dan ooit noodzakelijk. Op Pasen, 10 april 1121, had Norbert dertien volgelingen te Prémontré achtergelaten die hij toen zopas had aangeworven³⁾. Zij hadden nog geen religieuze vorming van hem ontvangen en hun opdracht bestond er wellicht hoofdzakelijk in de uitgekozen vestigingsplaats voorlopig bewoonbaar te maken.

Bij die eerste groep pioniers, die zich ongetwijfeld vrijwel uitsluitend met handenarbeid moest bezighouden, werd in december 1121 nog een dertigtal novicen gevoegd, zodat er op zeer korte termijn een middelgrote gemeenschap werd gevormd uit mensen van zeer heterogene herkomst en vorming, die dringend nood hadden aan leiding op geestelijk en materieel gebied. Ook daarom diende Norbert zohaast mogelijk naar Prémontré terug te keren.

Anderzijds wordt de terugreis vanuit Keulen in de *Vitae* als een triomftocht beschreven met een plechtige ontvangst van de meegevoerde relieken in de kloosters⁴⁾. Deze voorstelling van zaken klinkt op zichzelf niet ongeloofwaardig en past wel in de middeleeuwse gebruiken, doch

¹⁾ Zie daarover het artikel: *Norbert en de stichting van Floreffe*, in *Anal. Praem.*, 1995, LXXI, nr. 1-2, blz. 25-36, speciaal blz. 25, noot 5.

²⁾ Weliswaar wordt nergens in de bronnen een prediking in open lucht als zodanig beschreven, maar de winter was in ieder geval niet de geschikte tijd voor de rondtrekkende prediking.

³⁾ Zie daarover het artikel: *De vestiging te Prémontré, 1120-1121*, in *Anal. Praem.*, 1994, LXX, nr. 3-4, blz. 222, noot 51.

⁴⁾ *Vita Norberti A*, *MGH.*, SS., 12, blz. 682; *Vita B*, *AA.* SS., dl. 1 juni, blz. 822F, nr. 49.

de hagiografen delen spijtig genoeg niet mee welke kloosters in het Maasdal werden bezocht en dit bericht hoeft dus niet op een ooggetuige terug te gaan.

Dit geldt des te meer voor de volgende passage over de stichting van Floreffe, die duidelijk in een literaire vorm is gegoten die niet letterlijk kan worden genomen. De verhaaltrant lijkt integendeel sterk op een of ander wonderverhaal uit het evangelie. Gravin Ermesindis verneemt dat Norbert voorbijtrekt, loopt hem snel tegemoet⁵⁾ en smeekt hem met aandrang de kerk van Floreffe tot een klooster om te vormen, ten bate van haar zieleheil en dat van haar voorouders. Norbert zijnerzijds reageert ongeveer zoals Christus die de rijke jongeling op zich ziet afkomen. Hij merkt haar vurige godsvrucht, bekijkt haar⁶⁾ en stemt toe in haar wens.

Evenals de chronologische opeenvolging van de feiten in het opgravingsverhaal van de *Vitae Norberti* helemaal niet bleek te kloppen met het zeer nauwkeurig verslag van abt Rudolf van Sint-Truiden, zo kan men uit dit stereotiep verhaal, dat zeker niet met de werkelijke toedracht der feiten overeenstemt, geen argument halen om te stellen dat Norbert pas op zijn terugreis uit Keulen voor het eerst over een mogelijke stichting te Floreffe zou hebben gehoord⁷⁾.

In feite zijn aan de stichtingsoorkonde van Floreffe, die op 27 november 1121 werd gedateerd⁸⁾, zeker één of meer grondige besprekingen voorafgegaan tussen Norbert en het Naamse gravenpaar. Beide partijen dienden immers elkaars precieze bedoelingen te leren kennen alvorens zulk akkoord te sluiten. Norberts hagiografen waren van deze onderhandelingen wellicht niet op de hoogte, ofwel hebben zij er desondanks de voorkeur aan gegeven de stichting weer te geven in de vorm van een evangelisch-klinkend wonderverhaaltje.

Ongetwijfeld was Norbert van zijn kant iemand die snel kon beslissen en zelden aarzelde, maar Godfried en Ermesindis moesten hier de zwaar-

⁵⁾ Zie de parallelplaatsen *Joh.* 11, 20: "Martha ergo ut audivit quia Jesus venit, occurrit illi..."; of ook *Luk.* 8, 27 en 9, 37.

⁶⁾ *Vita A*, blz. 682: "...respexit illum..."; *Vita B*, blz. 822F, nr. 49: "...respexit eam...". Geen varianten in J.C. VANDER STERRE, blz. 102-103. Deze woorden doen denken aan zinswendingen als *Mark.* 10, 21: "Jezus autem intuitus eum, dilexit eum, et dixit ei...", of met het woord "respexit" in *Luk.* 22, 61, tegenover Petrus: "Et conversus Dominus respexit Petrum."

⁷⁾ Dit is de hypothese van F.J. FELTEN, *Norbert von Xanten. Vom Wanderprediger zum Kirchenfürsten*, in *Norbert von Xanten. Adliger, Ordensstifter, Kirchenfürst. Festschrift zum Gedächtnis seines Todes vor 850 Jahre*, uitg. K. ELM, Keulen, 1984, blz. 106-108.

⁸⁾ 27 november 1121 was de eerste Adventszondag.

ste beslissing nemen en zekerheid krijgen omtrent de persoon aan wie zij hun bezittingen zouden toevertrouwen, omtrent de levensvorm van de religieuze gemeenschap en haar juridische afhankelijkheid, omtrent de benodigde dotatie en zoveel meer. Kortom, het lijkt erg onwaarschijnlijk dat de hele overeenkomst en organisatie betreffende de stichting van Floreffe, op geestelijk en materieel vlak, enkel zou besproken zijn op Norberts terugreis uit Keulen.

Op die terugreis door het Maasdal heeft Norbert ongetwijfeld Floreffe bezocht, daar één van beide reliekhouders achtergelaten⁹⁾ en de stichtingsoorkonde in ontvangst genomen, doch verder was daar op dat ogenblik niet veel meer te regelen vermits het kloosterleven nog niet onmiddellijk een aanvang heeft genomen. Volgens de traditie zou dat op het feest van Sint-Paulus' bekering, 25 januari 1122 zijn gebeurd¹⁰⁾.

Norbert heeft blijkbaar eerst zijn volgelingen te Prémontré willen verzamelen om hun gezamenlijk een minimum aan geestelijke vorming mee te geven. Hij zou immers al te overhaast hebben gehandeld indien hij van de zopas te Keulen aangeworven novicen reeds enkelen te Floreffe had achtergelaten. Samen met hen heeft hij gedurende de advent 1121 de meer dan 300 km lange weg afgelegd van Keulen tot Prémontré¹¹⁾.

Ongetwijfeld had Norbert gedurende deze reis van meer dan tien dagen samen met zijn pas-aangeworven novicen, reeds volop de gelegenheid om hen te onderhouden over zijn religieuze idealen en de levenswijze die zij te Prémontré zouden volgen, doch de echte retraite van de hele gemeenschap ving pas aan omstreeks half december 1121 te Prémontré zelf, waar toen, voor zover ons bekend, ongeveer 43 volgelingen waren verzameld¹²⁾. Voor deze groep predikte Norbert, volgens

⁹⁾ *Vita A*, blz. 682: "...et ibidem altero reliquiarum vasculo derelicto..."; evenzo *Vita B*, blz. 822F, nr. 49.

¹⁰⁾ Enige bron zijn hier de weinig betrouwbare *Annales Floreffenses*, MGH., SS., 16, blz. 624: "1121. Fredericus episcopus obiit. In conversione sancti Pauli fratres Floreffiam venerunt." Daarvan afhankelijk in de 15de eeuw de *Annales Bronienses*. U. BERLIÈRE, in *Monasticon belge*, dl. I, Maredsous, 1890-1897, blz. 112 (als hypothese); Ph. JACQUET, art. *Floreffe*, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, dl. 17, Parijs, 1971, kol. 521 (als feit).

¹¹⁾ F.J. FELTEN, in *Festschrift Xanten*, Keulen, 1984, blz. 106, rekent ca. 400 km in vogelvucht, doch dit is waarschijnlijk een drukfout.

¹²⁾ Namelijk de dertien vermeld in april 1120 bij Norberts terugkeer van zijn eerste wervingstocht naar Laon, Kamerijk en Nijvel, en de dertig aangeworven te Keulen. *Vita B*, blz. 823A, nr. 50: "Congregatis igitur clericis ferme quadraginta et quamplurimis laicis...". Hier werd wellicht lichtjes overdreven. De optelling komt niet voor in *Vita A*, blz. 682/683. Misschien moeten hierbij nog enkele kluizenaars worden gerekend, die Bartholomeus aan Norbert had onderworpen.

de *Vitae*, 's morgens en 's avonds. Hij spoorde hen aan in hun goed voornemen te volharden en in de vrijwillige armoede die zij hadden verkozen.

De prediking van Norbert wordt in de *Vitae* zeer suggestief beschreven. Zij was theorie en praktijk tegelijk. Zoals een adelaar die zijn jongen aanzet tot vliegen, leefde hij hun metterdaad voor hoe hun religieuze leven diende te zijn. "Zijn aansporingen waren niet van deze aarde en zij beoogden ook niets aards, maar zoals een duif haar vleugels uitslaat, zo vloog hij naar een rustplaats en ook zijn toehoorders deed hij deze vlucht meemaken door de geestesvervoering waarin hij meestal was, naar het voorbeeld van de profeet die zegt: 'Ik zal vleugels nemen als een duif en vliegen en uitrusten'¹³).

De auteur van *Vita A*, gewoonlijk nochtans eerder zakelijk van stijl, probeert hier door bijbelse vergelijkingen iets weer te geven van de mystieke hoogte waartoe de geestervulde Norbert zijn gehoor wist op te tillen. De auteur van *Vita B* meent de zaken nog dikker in de verf te moeten zetten en voegt eraan toe dat enkele toehoorders in zulke geestesvervoering raakten¹⁴) dat zij van hun plaats opstonden en rondom zich naar vleugels begonnen te zoeken en deze ook meenden te vinden, overtuigd dat ze zo dadelijk gingen vliegen en uitrusten¹⁵). De auteur van *Vita B* trekt dus de redenering tot in het belachelijke door. We staan hier voor een zeer typisch staaltje van de middeleeuwse logica die zonder moeite van de beeldspraak overgaat naar de reële werkelijkheid en omgekeerd. Voor de beschrijving van het buitengewone effect van Norberts prediking wordt beroep gedaan op bijbelse vergelijkingen waarvan dan weer probleemloos wordt gesteld dat die beeldspraak echt is gebeurd. Dezelfde wijze van redeneren vindt men blijkbaar ook terug in het verhaal van de confraters te Prémontré die in een soort van collectieve hallucinatie tegen een duivelsleger zouden hebben gestreden¹⁶). Tussen droom en werkelijkheid lagen voor de middeleeuwer weinig praktische bezwaren.

¹³) *Ps.* 55(54), 7; *Vita A*, blz. 683.

¹⁴) Het "in tanto meritis excessu" in de *AA. SS.*, dl. I juni, blz. 823B, nr. 50, is blijkbaar een drukfout voor "mentis excessu", zoals juist en zonder varianten staat in de uitgave van J.C. VANDER STERRE, blz. 104. Ook de bewaarde handschriften geven de juiste vorm, zie daarover *De handschriften van de Vitae Norberti*, in *Anal. Praem.*, 1994, LXX, nr. 1-2, blz. 5-101.

¹⁵) *Vita B*, blz. 823B, nr. 50. De uitdrukkingen zijn ontleend aan *Ps.* 55(54), 7.

¹⁶) *Vita A*, blz. 685, hfst. 13; *Vita B*, blz. 826C, nr. 61.

Behalve de spirituele vorming van zijn heterogene groep volgelingen diende Norbert ook belangrijke organisatorische beslissingen te nemen. Kloosterleven veronderstelde het afleggen van de professie en deze moest op een kloosterregel worden afgelegd. Volgens de *Vitae* hadden enkele volgelingen best zonder dagorde en kloosterregel willen blijven. Zij meenden dat de richtlijnen van Norbert, die sommigen onder hen ten minste sedert negentien maanden¹⁷⁾ hadden gevolgd, konden volstaan voor hun zieleheil¹⁸⁾. Doch Norbert zelf zou hen erop hebben gewezen dat het voor de stabiliteit van de stichting noodzakelijk was een dagorde, een kloosterregel en de bepalingen van de H. Vaders te volgen, zonder dewelke de apostolische en evangelische voorschriften niet konden worden nageleefd.

Deze uitspraak van beide *Vitae* kan enige verwondering wekken. Men zou integendeel kunnen menen dat Norbert zelf slechts een minimum aan juridische normen zou hebben gewenst, terwijl zijn volgelingen de nood aanvoelden zich aan te passen aan de traditionele kloostergebruiken. Hoe dan ook, voor zijn volgelingen heeft Norbert blijkbaar de bestaande vormen van kloosterleven aanvaard, doch ze enkel op een strengere wijze doen naleven¹⁹⁾. Hier werd een fundamentele keuze

¹⁷⁾ De dertien leerlingen die hij te Laon had aangeworven verbleven te Prémontré sedert april 1120, dus sedert ten minste negentien maanden.

¹⁸⁾ *Vita A*, blz. 683; *Vita B*, blz. 823B, nr. 50. Dezelfde eerbied voor het woord van de meester vindt men bij de volgelingen van Stefaan van Obazine, zie de *Vita Stephani Obaziniensis*, uitg. M. AUBRUN, Clermont-Ferrand, 1970, blz. 96: "Interea fratres Obazine nullis adhuc scriptis legibus tenebantur, sed instituta magistri venerabilis pro lege habebant,...". Ook Stefaan van Muret (†1124) ziet de vele regels als bijkomstig; het evangelie is hoofdzaak, zie H. GRUNDMANN, *Ausgewählte Aufsätze*, dl. I, Stuttgart, 1976, blz. 46, vooral noot 12. Seher van Chaumouzey koos pas de statuten van Saint-Ruf nadat reeds twee huizen tot bloei waren gekomen, zie *Seheri primordia Calmosiacensia*, MGH., SS., 12, blz. 329.

¹⁹⁾ Dit wordt uitdrukkelijk vermeld door de monnik Herman in zijn *De miraculis...*, MGH., SS., 12, blz. 659: "...tamen ut eiusdem beati Augustini pace dicamus, multo rigidior, multoque severior videmus esse Norberti quam Augustini institutionem." en in zijn *De restauratione...*, MGH., SS., 12, blz. 662: "...sub regula sancti Augustini, immo multum rigidiori et artiori, servire coepit,..." en dezelfde tekst uitgegeven in MGH., SS., 14, blz. 315, alsook in de *Annales Palidenses*, MGH., SS., 16, blz. 78: "Qui apostolice observationis regulam a sancto Augustino electam, conscriptam et servatam, sed eo de presenti ad eternam vitam assumpto, stoliditate sequentium alleviatam et obliteratam, renovavit, ...". Zie verder de noten 54 en 58. Het blijft zeer twijfelachtig of hierbij ook de tekst van Rupert van Deutz moet worden geciteerd, die schreef in zijn *Super quaedam capitula divi Benedicti abbatis*, in *P. L.*, 170, kol. 532D: "Tu autem regulae beati Augustini adauxisti quidem distractionem,..." Naar zijn gewoonte noemt Rupert zijn tegenstander niet met name. Blijkens kol. 532A was het iemand die de "ordo" en de kleding van de monniken bestreed: "sed ei loquor quem audivi, quem expertus sum nimis

gemaakt. Indien Norbert een totaal nieuwe vorm van kloosterleven had willen stichten, dan had hij op dit ogenblik een regel moeten neerschrijven. Geen enkele bron echter maakt daar melding van, zodat men mag aannemen dat hij nooit een kloosterregel heeft geschreven²⁰). Weliswaar zou een nieuwe regel in het begin van de 12de eeuw een opzienbarende nieuwigheid zijn geweest. Een nieuwe stichting werd reeds als een gevaarlijke *novitas* beschouwd²¹), doch een levenswijze die zich niet op het gezag van een eerbiedwaardige kerkvader kon beroepen, was helemaal ondenkbaar²²). Een dagorde opstellen werd aanvaard in zoverre ze niet te zeer van het traditionele afweek, doch een nieuwe kloosterregel redigeren, zou als een aanmatiging zijn ervaren²³).

Volgens de *Vitae* hadden vele bisschoppen en abten Norbert raad gegeven en de ene had hem het eremietisch leven, de andere het anachoretisch, een derde de levenswijze van de cisterciënzers aangeraden²⁴). Hierbij wordt niet duidelijk welk verschil de hagiografen zagen tussen een eremietisch en een anachoretisch leven. In feite bedoelden zij ongetwijfeld een levenswijze zoals in de eremietengemeenschappen der *Wanderprediger* in zwang was, nl. te Fontevraud, Savigny, Tiron e. d. m. Norberts tijdgenoten waren blijkbaar van mening dat voor het jonge Prémontré een regel als die van de eremietengemeenschappen of van de

fastidire et adversari ordinem vel habitum monachicum." Ch. DEREINE, *Vie commune...*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, 1946, XLI, blz. 397, noot 12, was van mening dat hier een premonstratenzer werd bedoeld. In IDEM, *Les chanoines réguliers du diocèse de Liège avant saint Norbert*, Brussel, 1952, blz. 98, wordt gesteld dat het vierde boek van het *In Regulam* gericht was tegen Richard van Springiersbach.

²⁰) Dit in tegenstelling tot S. WEINFURTER, *Norbert von Xanten als Reformkanoniker und Stifter des Prämonstratenserordens* in *Festschrift Xanten*, Keulen, 1984, blz. 171, die spreekt over "Norberts Niederschrift". Dit schijnt een verkeerde vertaling uit de *Vita A*, blz. 683, waar "eius scripta" waarschijnlijk de geschriften van Augustinus aanwijst, nl. de "ordo monasterii", doch niet de geschriften van Norbert.

²¹) Zie o. m. Anselm van Havelberg en vele andere, aangehaald in G. SCHREIBER, *Studien über Anselm von Havelberg*, in *Anal. Praem.*, 1942, XVIII, blz. 5-90, vooral blz. 30-32.

²²) Zie b. v. *Seheri primordia Calmosiacensia*, MGH., SS., 12, blz. 329: "...placuit mihi ceterisque fratribus nostris, ut non sine legibus et consuetudinibus viveremus, sed ab aliquibus sanctorum patrum, qui nos in religione eadem praecesserant, vivendi exemplum susciperemus."

²³) Weliswaar heeft Bernard in 1128 nog een kloosterregel voor de Tempeliers opgesteld, doch dat was dan ook een totaal nieuwe verbinding van militair en religieus leven, waarvoor geen precedenten bestonden, zie o. m. J. FLECKENSTEIN, *Die Rechtfertigung der geistlichen Ritterorden nach der Schrift "De laude novae militiae"* Bernhards von Clairvaux, in *Die geistlichen Ritterorden Europas*, Sigmaringen, 1980, blz. 9-22.

²⁴) *Vita A*, blz. 683; *Vita B*, blz. 823C, nr. 51.

cisterciënzers het best aangepast was²⁵). Zij beschouwden Norberts stichting dus als één van de nieuwe eremietenkolonies.

Het lijkt nutteloos hypothesen te formuleren omtrent de identiteit van de bisschoppen en abten die Norberts raadgevers hadden willen zijn. Dat een aantal buitenstaanders zich inderdaad, na een bijna tweejarig bestaan van de stichting te Prémontré, afvroeg hoe ze die nieuwe levenswijze diende te catalogiseren, kan moeilijk verwondering wekken, gezien de bijna overdreven en soms naijverige belangstelling in die tijd voor elke nieuwe vorm van kloosterleven. Het is dan ook vrij normaal dat Norbert zich verplicht zag uiteindelijk voor een vaste richting te kiezen. De auteurs van de *Vitae* van hun kant, wilden enkel beklemtonen dat Norbert doelbewust en op goddelijke ingeving de Augustinusregel heeft gekozen, met afwijking van de andere mogelijkheden.

Belangrijk zijn wel de opgegeven redenen die hem daartoe deden besluiten, nl. vooreerst om trouw te blijven aan de kanonikale professie waartoe hijzelf en al degenen, die hem gevolgd waren van kindsbeen af hadden behoord²⁶). Deze uitspraak wekt verwondering. De ongeveer 43 volgelingen van Norbert zouden allemaal uit het kanonikale milieu zijn voortgekomen, zowel de dertien die hij te Laon had aangeworven als de ongeveer dertig die hij vanuit Keulen naar Prémontré had gevoerd. Enkele auteurs hebben het dan ook niet aangedurfd deze teksten letterlijk te nemen en *quotquot* vertaald door “velen” of “de meesten”²⁷). Het is inderdaad moeilijk denkbaar dat heel de groep van Norberts volgelingen van kindsbeen af in kapittels zou hebben geleefd. Dat zou trouwens enigszins in tegenspraak zijn met de *Vitae* zelf waar de

²⁵) Evenzo J. VON WALTER, *Die ersten Wanderprediger Frankreichs*, Leipzig, 1906, blz. 124.

²⁶) *Vita A*, blz. 683; *Vita B*, blz. 823C, nr. 51. Ook de stichters van Arrouaise, Helde-mar en Kuno, die in Engeland kanunnik waren geweest, bleven trouw aan hun eerste professie, zie L. MILIS, *L'ordre des chanoines réguliers d'Arrouaise*, dl. I, Brugge, 1969, blz. 110.

²⁷) Aldus W.M. BECKER, *Das Necrologium der vormaligen Prämonstratenser-Abtei Arnstein an der Lahn*, in *Annalen des Vereins für Nassauische Alterthumskunde und Geschichtsforschung*, 1881, XVI, blz. 137, noot 1 (der h. Norbert mit mehreren geistlichen und weltlichen Brüdern); C. DEREINE, *Les origines de Prémontré*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, 1947, XLII, blz. 372 (la majorité); IDEM, *Le premier ordo de Prémontré*, in *Revue bénédictine*, 1948, LVIII, blz. 89 (la majorité); L. HORSTKÖTTER, *Die Anfänge des Prämonstratenserstiftes Hamborn und seine Entwicklung im ersten Jahrhundert seines Bestehens*, Duisburg, 1967, blz. 63 (de meeste); F.J. FELTEN, *Norbert von Xanten. Vom Wanderprediger zum Kirchenfürsten*, in *Festschrift Xanten*, Keulen, 1984, blz. 93 (viele). Integendeel I.J. VAN DE WESTELAKEN, *Premonstratenzer Wetgeving 1120-1165*, in *Anal. Praem.*, 1962, XXXVIII, blz. 8 (alle clerici).

Keulse novicen als geestelijken en leken werden omschreven. De leken onder hen kwamen alvast niet uit het kanunnikenmilieu. De bedoeling van de hagiografen zal dan ook wel zijn geweest te affirmeren dat er geen monniken bij waren, zodat er geen reden was om een monnikenregel te kiezen. Een verandering van kloosterregel en daarmee samenhangend een wijziging in dagorde en koorofficie, was trouwens een ingrijpende vernieuwing. U. Berlière heeft terecht beklemtoond hoe belangrijk het was eenzelfde regeling van het koorofficie waaraan men gewoon was, te behouden, aangezien men de psalmen uit het hoofd reciteerde, en hoe het een grote inspanning betekende daarin verandering te brengen²⁸).

Een tweede reden voor Norbert om de Augustinusregel te kiezen was dat hij het apostolisch leven, dat hij als rondtrekkend prediker in praktijk had gebracht, wilde beleven. Hij had gehoord dat deze levensvorm, na de tijd der apostelen, door Augustinus was heringericht en vernieuwd²⁹). Norberts ideaal een leven te leiden zoals de apostelen blijkt dus doorslaggevend om de Augustinusregel te kiezen. Dit apostolisch leven kon, blijkens de tekst, evengoed beleefd worden door de *Wanderpredigt* als door het leven in gemeenschap. De apostelen hadden trouwens ook beide levensvormen beoefend, vooreerst het gemeenschappelijk leven te Jeruzalem, daarna de rondreizende prediking.

Dat het apostolisch leven Norberts ideaal was, kan niet betwijfeld worden³⁰). Enkel kan men de vraag stellen of een andere kloosterregel als die van Augustinus, minder "apostolisch" zou zijn geweest. De Augustinusregel verwijst wel nadrukkelijk naar de *Handelingen der Apos-*

²⁸) U. BERLIÈRE, *L'étude des réformes monastiques des Xe et XIe siècles*, in *Académie royale de Belgique. Bulletin de la classe des lettres*, 5e série, 1932, XVIII, blz. 149.

²⁹) *Vita A*, blz. 683; *Vita B*, blz. 823D, nr. 51. Deze opvatting o. m. ook bij Petrus Comestor († 1178), in *P. L.*, 198, kol. 1790D, sermo XXX: "Ipse [Augustinus] enim vitam canonicam restauravit, non instauravit; ipsa enim est vita apostolorum et pauperum post mortem Salvatoris in Jerusalem communiter viventium."

³⁰) Zie over de inhoud van die uitdrukking o. m. H. GRUNDMANN, *Eresie e nuovi ordini religiosi nel secolo XII*, in *Storia del Medioevo*, dl. III, Firenze, 1955, blz. 378-380 (met bibliografie, blz. 378, noot 1); H. DE LUBAC, *Exégèse médiévale*, dl. I, 2, Parijs, 1959, blz. 580-581; C. DEREINE, *Le premier ordo de Prémontré*, in *Revue bénédictine*, 1948, LVIII, blz. 89-90; IDEM, *La "Vita Apostolica" dans l'ordre canonial du IXe au XIe siècle*, in *Revue Mabillon*, 1961, LI, blz. 47-53; L. HORSTKÖTTER, *Die Anfänge des Prämonstratenserstiftes Hamborn...*, Duisburg, 1967, blz. 64, noot 227; G. CONSTABLE, *Renewal and Reform in Religious Life, in Renaissance and Renewal in the Twelfth Century*, Oxford, 1982, blz. 53-67. Dit ideaal van armoede, gemeenschappelijk leven en predicatie, hangt nauw samen met het letterlijk opvolgen van de H. Schrift.

telen³¹⁾ en bovendien zal men in overweging moeten nemen dat Augustinus in het begin van de 12de eeuw een bijzonder groot gezag genoot³²⁾.

Hoe dan ook, eenmaal dat voor het kanunnikenleven was gekozen, bestond er vrijwel geen alternatief meer³³⁾. Het lag voor de hand dat een groep bestaande uit uitsluitend of overwegend kanunniken de Augustinusregel zou kiezen. Norbert beval dus de Augustinusregel te halen³⁴⁾, doch de hagiografen melden uiteraard niet waar die regeltekst vandaan kwam. Men heeft tot op heden veel aandacht besteed aan de verschillende hypothesen om te verklaren hoe Norbert met de tekst van de Augustinusregel in contact is gekomen.

Ch. Dereine stelde dat Norbert na zijn bekering veel contact had met de kluizenaar Liutolf, die te Lonnig³⁵⁾, niet ver van Springiersbach zou

³¹⁾ *Hand.* 2, 42-47; 4, 32-37. Over de opvatting dat Augustinus het apostolisch leven had hersteld, zie o. m. St. WEINFURTER, *Salzburger Bistumsreform und Bischofspolitik im 12. Jahrhundert*, Keulen, Wenen, 1975, blz. 237.

³²⁾ Zie o. m. G. BINDING, art. *Augustinus*, III. *Fortwirken im Mittelalter*, in *Lexikon des Mittelalters*, dl. 1, München, Zürich, 1980, kol. 1227-1229. Het succes van de Augustinusregel wordt o. m. uitgedrukt in de oorkonde van Frederik I voor Steinfeld uit het jaar 1121, uitg. T.J. LACOMBLET, *Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins*, dl. I, Düsseldorf, 1840, blz. 191, nr. 292: "...modernis temporibus in ecclesia Christi longe lateque pullulante...". De Utrechtse kanunniken weerleggen Tanchelm met citaten uit Augustinus, zie P. FRÉDÉRICQ, *Corpus documentorum inquisitionis haereticae pravitatis neerlandicae*, dl. I, Gent, 's-Gravenhage, 1889, blz. 16-18, en bij Rupert van Deutz en in de school van Laon was de invloed van Augustinus overwegend, zie H. SILVESTRE, *Premières touches pour un portrait de Rupert de Liège, ou de Deutz*, in *Mélanges Jacques Stiennon*, Luik, 1982, blz. 588. Voor de invloed van Augustinus in de school van Laon, zie o. m. W.M. GRAUWEN, *De crisissituatie van Norbert begin november 1119 en zijn belangstelling voor psalm 119 (118)*, in *Anal. Praem.*, 1988, LXIV, nr. 1-2, blz. 13-14 en noot 42.

³³⁾ Aldus reeds A.J. PFFIFFIG, *Die Prämonstratenser und die Augustinusregel*, in *Geraser Hefte. Zeitschrift des Kunst- und Kulturkreises Stift Geras*, 1984, X, blz. 9.

³⁴⁾ Aldus in de *Vita A*, MGH., SS., 12, blz. 683: "...regulam quam beatus Augustinus suis instituit afferri praecepit, apostolica enim vita, quam in praedicatione susceperat, iam optabat vivere..."; dezelfde tekst in *Vita B*, AA. SS. dl. I, juni, blz. 823C, nr. 51. Dat de keuze van de Augustinusregel inderdaad pas omstreeks Kerstmis 1121 plaatsvond wordt enigszins gestaafd door de twee stichtingsoorkonden van Bartholomeus van Laon, gegeven in de loop van 1121, waarin de regel nog niet wordt vermeld. Dit is blijkbaar pas het geval in zijn oorkonde van 13 oktober 1125, zie de *Lijst van oorkonden waarin Norbertus wordt genoemd*, in *Anal. Praem.*, 1975, LI, blz. 148, nr. 22. Wellicht wordt de Augustinusregel voor het eerst in een diplomatische bron van de premonstratenzer orde vermeld in de bul van de twee pauselijke gezanten van 28 juni 1124, zie de *Lijst van oorkonden...*, nr. 11, doch enkel in het algemeen en niet uitdrukkelijk als de gevolgde regel bij Norberts volgelingen, zie J. LE PAIGE, *Bibliotheca Praemonstratensis Ordinis*, Parijs, 1633, blz. 391.

³⁵⁾ Zie over Lonnig bij Koblenz, Rheinland Pfalz, bisdom Trier, o. m., F. PAULY, art. *Springiersbach*, in *Lexikon für Theologie und Kirche*, dl. 9, Freiburg, 1964, kol. 988: (zuerst Doppelkloster, Frauenkonvent 1143 nach Schönstatt verlegt), alsook enkele gege-

hebben gewoond. Zo zou Norbert de Augustinusregel rechtstreeks of onrechtstreeks van Springiersbach hebben overgenomen³⁶). Recente publikaties hebben aannemelijk gemaakt dat Norbert een handschrift van de Augustinusregel, dat veel gelijkenis vertoonde met het handschrift van Laon, reeds te Xanten zou hebben gekend³⁷). Anderen hebben gemeend de regeltekst te kunnen aanwijzen waarop de eerste professie te Prémontré zou zijn afgelegd, nl. een handschrift uit het scriptorium van Corbie, dat toebehoorde aan de kathedraal van Laon en dat nu in de nieuwe gemeentelijke bibliotheek van Laon wordt bewaard³⁸). Norbert zou aldus eventueel twee gelijkaardige handschriften hebben gezien en daardoor des te meer overtuigd zijn geworden met de authentieke Augustinusregel te maken te hebben.

Zulke beschouwingen komen voort uit de menselijke drang om de geschiedenis zo concreet mogelijk voor te stellen en zijn uiteraard niet te bewijzen. Zeker is wel dat Norbert een tekst met de *ordo monasterii*,

vans in W. GÄRTNER, *Das Chorherrenstift Klosterrath in der Kanonikerreform des 12. Jahrhunderts*, in *Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins*, 1991, XCVII, blz. 113, noot 55. Uitgave van de goederenbetrachting door Innocentius II op 17 april 1137 in J. VON PELUGK-HARTTUNG, *Acta Pontificum Romanorum inedita. II. Urkunden der Päpste vom Jahre c. 97 bis zum Jahre 1197*, Stuttgart, 1884, blz. 289-290, nr. 328.

³⁶) Ch. DEREINE, *Le premier ordo de Prémontré*, in *Revue bénédictine*, 1948, LVIII, blz. 91-92. Evenzo F. PAULY, *Anfänge und Bedeutung der Chorherren-Reform von Springiersbach*, in *Rheinische Vierteljahrsblätter*, 1961, XXVI, blz. 248.

³⁷) A. ALDERS, *Norbert von Xanten als rheinischer Adliger und Kanoniker an St. Viktor*, in *Festschrift...Xanten*, Keulen, 1984, blz. 53, zie ook noot 121. Het Dodenboek van Xanten II, Stiftsarchiv Xanten B 57, bevat de regel van Aken en een gedeelte van de Augustinusregel. Zie de beschrijving in *Die Stiftskirche des hl. Viktor zu Xanten. Das älteste Totenbuch des Stiftes Xanten*, uitg. F.W. OEDIGER, Kevelaar, 1958, in-4°, blz. XV. Dat Norbert deze tekst in de hand hield toen hij zijn collega's te Xanten terecht wees (*Festschrift*, blz. 53), gaat verder dan de uitdrukkingen van de *Vita B*, blz. 811E, nr. 12, toelaten, hoewel daar wel melding wordt gemaakt van een regeltekst met de Akense regel. De *Vita A* heeft deze passage niet. Afbeelding van het hs. 101 uit de Universiteitsbibliotheek te Münster in hetzelfde *Festschrift*, blz. 185. Daarover ook *Ibidem*, blz. 57, noot 11. (blz. 184: Praeceptum).

³⁸) Hs. 328bis, fol. 139v. Beschrijving in *Johannis Cassiani opera*, uitg. M. PETSCHENIG, CSEL., dl. 17, Praag, Wenen, Leipzig, 1888, blz. XVIII (9de eeuw); onvolledige beschrijving in S. MARTINET, *Quelques belles pièces de la Bibliothèque municipale de Laon. Catalogue de l'inauguration du 16 juin 1980...*, blz. 6, nr. 4 (zonder datering); L. VAN DYCK, in *Anal. Praem.*, 1980, LVI, blz. 341 (8ste eeuw). Het aldaar aangegeven jaartal 1119 dient verbeterd te worden in 1121. Over dit hs. reeds P. SCHRÖDER, *Die Augustinuschorherrenregel. Entstehung, kritischer Text und Einführung der Regel*, in *Archiv für Urkundenforschung*, 1926, IX, blz. 277-278 en 291 (9de eeuw, 328bis, fol. 139b-145b). Evenzo bij F. PETIT, *Norbert et l'origine des Prémontrés*, Parijs, 1981, blz. 111, die het hs. beschrijft als 9de-eeuws, afkomstig uit het kapittel van Laon en het verkeerdelijk vermeldt als het nr. 326bis.

samen met het *praeceptum* of *regula tertia* aan zijn volgelingen heeft opgelegd³⁹). Maar bevatte de door Norbert gekozen regeltekst ook het liturgisch gedeelte van de *ordo monasterii*? Men mag aannemen dat dit wel degelijk het geval was⁴⁰), aangezien Walter van Maguelone⁴¹) dat schijnt te beweren⁴²) en paus Honorius II (1124-1130) later, in de jaren 1126/28 aan Prémontré gebood zich inzake het psalmgebed en de andere kerkelijke officies aan te passen aan de gewoonten der andere regulieren⁴³).

³⁹) Dit werd voor het eerst duidelijk aangetoond door Ch. DEREINE, *Le premier ordo de Prémontré*, in *Revue bénédictine*, 1948, LVIII, blz. 84-92. L. VAN DYCK, *Un ordo monasterii non amputé dans un manuscrit de Prémontré*, in *Anal. Praem.*, 1958, XXXIV, blz. 5-12. Zie ook L. VERHEIJEN, *La règle de Saint-Augustin*, dl. II, Parijs, 1967, blz. 20. In de *Vita A*, blz. 683, wordt trouwens het *Incipit* van de "ordo monasterii" aangehaald, nl. "Primo diligatur Deus, deinde proximus". Evenzo in de *Vita B*, blz. 823D, nr. 52, waar bovendien, blz. 823D, nr. 51, de regel als bondig wordt beschreven (in paucis compositam). Deze uitdrukking stelt wel een probleem, aangezien de tweede en derde regel samen toch niet bepaald een korte tekst bieden.

⁴⁰) Evenzo L. HORSTKÖTTER, *Die Anfänge des Prämonstratenserstiftes Hamborn...*, Duisburg, 1967, blz. 65.

⁴¹) Zie noot 49 en J.C. HÉLAS, art. *Maguelone*, in *Lexikon des Mittelalters*, dl. 6, München, Zürich, 1993, kol. 103-104 (zonder bisschoppenlijst). De officiële benaming en schrijfwijze is nu: Maguelonne-la-Sauvage.

⁴²) Brief van Walter van Maguelone aan de kanunniken van Chaumouzey, uitg. C. MOHLBERG, *Rodulf de Rivo, De officiis ecclesiasticis et cetera*, Münster in Westfalen, 1915, blz. 8 en 48: "Porro canonici officii mutationem quam nescio per quas antiphonarum et psalmodiarum varietates trifaria temporum mutationem praedicat esse sequendam, sacris canonibus et ipsi beato Augustino obviare testamur;...". Over Chaumouzey, zie o.m. L.H. COTTINEAU, *Répertoire topo-bibliographique des abbayes et prieurés*, dl. 1, Mâcon, 1939, kol. 747, en M. PARISSÉ, art. *Chaumouzey*, in *Lexikon des Mittelalters*, dl. 2, München, Zürich, 1983, kol. 1782.

⁴³) Niet opgenomen in J. L. Uitg. Pl. LEFEVRE, *Deux bulles pontificales inédites du XIIe siècle relatives à l'ordre de Prémontré*, in *Anal. Praem.*, 1936, XII, blz. 67-69 (uit clm. 17.174, fol. 41, uit de eerste helft van de 12de eeuw); uitg. J. RAMACKERS, *Papsturkunden in Frankreich*, NF. 4, Göttingen, 1942, blz. 90, nr. 18: "Ceterum de psalmodia et de aliis officiis ecclesiasticis vobis mandamus, ut ea secundum aliorum fratrum consuetudinem celebretis." Wat de datering betreft opteerde J. LE PAIGE, *Bibliotheca Praemonstratensis Ordinis*, Parijs, 1633, blz. 392, voor 1126; Pl. LEFEVRE, *La Liturgie de Prémontré*, Leuven, 1957, blz. 5; voor 1 sept. 1126 of 1127; Ch. DEREINE, *Le premier ordo de Prémontré*, in *Revue bénédictine*, 1948, 58, blz. 90 (1126-1128); J.-B. VAN DAMME, *La "Summa cartae caritatis" source de constitutions canonicales*, in *Cîteaux, Commentarii Cistercienses*, 1972, XXIII, blz. 17, noot 43, voor eind 1126; Zie ook St. WEINFURTER, *Salzburger Bistumsreform...*, Keulen, 1975, blz. 239, noot 20, en IDEM, in *Festschrift... Xanten*, Keulen, 1984, blz. 172 en noot 86 (eerder 1128). Enig argument voor de datering is het feit dat de bul tot de kanunniken van Prémontré is gericht, waaruit men kan besluiten dat er officieel geen overste was. Dit zou wijzen op de periode tussen eind 1126 en de abtsverkiezing van Hugo in 1128.

Deze keuze van Norbert is verwonderlijk, des te meer omdat paus Gelasius II reeds op 11 augustus 1118 in een bul gericht aan Richard van Springiersbach de ordening van het koorofficie volgens de *ordo monasterii* had afgekeurd en voor de andere bepalingen van deze regeltekst een wijze matiging had aanbevolen⁴⁴). Deze bul bleef voor Norbert waarschijnlijk onbekend⁴⁵) en over de hele lijn heerste er in het begin van de 12de eeuw heel wat verwarring en onzekerheid omtrent de Augustinusregel.

Het kan niet worden bewezen dat Norbert vóór Kerstmis 1121 met Springiersbach persoonlijk contact zou hebben gehad⁴⁶). Langs Kloosterrade of de eremiet Liudolf kan hij op de hoogte geweest zijn van de levenswijze en de gevolgde regel aldaar. Deze tussenschakels zijn echter niet noodzakelijk om Norberts voorkeur voor de *ordo monasterii* te verklaren. Het is best mogelijk en zelfs waarschijnlijk, dat Norbert, ondanks zijn belangstelling voor het kloosterleven tussen 1115 en 1118⁴⁷), slechts een vage kennis had van de verschillende meningen over de Augustinusregel⁴⁸).

Een mogelijke verklaring waarom Norbert een voorkeur had voor de *ordo monasterii* tegenover het *praeceptum* of *regula tertia* kan worden

⁴⁴) J. L. dl. 1, nr. 6648 (4895a): "Questionem inter vos de b. Augustini regula...". Daarover F. PAULY, *Springiersbach. Geschichte des Kanonikerstifts und seine Tochtergründungen im Erzbistum Trier von den Anfängen bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*, Trier, 1962, blz. 49; St. WEINFURTER, *Salzburger Bistumsreform und Bischofspolitik im 12. Jahrhundert*, Keulen, Wenen, 1975, blz. 161, n. 161, blz. 239, n. 20 en blz. 248; *Consuetudines canonicorum regularium Springirsbacenses-Rodenses*, uitg. St. WEINFURTER, in *Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis*, 48, Turnhout, 1978, blz. XV-XVI.

⁴⁵) Dit zou als argument kunnen gelden om te veronderstellen dat Norbert na het Concilie van Fritzlar op 28 juli 1118, reeds vlug het Rijnland heeft verlaten en omstreeks eind augustus, toen de pauselijke bul te Springiersbach (bisdom Trier) kon zijn aangekomen, reeds naar Saint-Gilles vertrokken was en daarvan niets meer heeft vernomen.

⁴⁶) De aanwezigheid van Richard van Springiersbach te Reims op 4 november 1119 kan niet worden bewezen. Zijn naam komt in de bul van Calixt II niet voor en op 4 november was het Concilie voorbij en Norbert wellicht al vertrokken. Dat Norbert op 20 oktober 1119 te Reims de hernieuwing van zijn predikmandaat zou hebben verkregen, is eveneens een loutere en eerder onwaarschijnlijke hypothese (aldus in het *Gedenkbboek Orde van Prémontré, 1121-1971*, Averbode, 1971, blz. 74, n. 77). Zie daarover het artikel *Norbert op het Concilie van Reims in oktober 1119*, in *Anal. Praem.*, 1992, LXVIII, nr. 3-4, blz. 209-223.

⁴⁷) *Vita A*, blz. 673: "Praeterea quorumlibet regularium et monachorum et anachoretarum et inclusorum mores et vitam diligenter inquirens,..."; *Vita B*, blz. 811C, nr. 11: "...et certa religiose vivendi caperet documenta."

⁴⁸) Dat er heel wat twijfel bestond in de middeleeuwen, wordt aangetoond door de passage van het *Libellus de diversis ordinibus et professionibus qui sunt in ecclesia*, uitg. G. CONSTABLE en B. SMITH, Oxford, 1972, blz. 72. Zelfs tot op heden zijn niet alle problemen daaromtrent definitief opgelost.

gevonden in een uitlating van bisschop Walter van Maguelonne⁴⁹). Deze laatste beweerde immers dat Norbert van mening was dat de *regula tertia* voor vrouwen was bedoeld, terwijl de *ordo monasterii* de mannelijke en strengere versie was van de Augustinusregel⁵⁰). Deze mening van Norbert heeft Walter slechts van horen zeggen⁵¹), maar is waarschijnlijk juist, want ook in de *Dialogus* van Idung wordt de *regula tertia* als nonnenregel beschouwd⁵²). Dat Norbert voor de strengste regel koos, is volkomen aanvaardbaar gezien zijn ascetisch extremisme en de kerkrechtelijke voordelen verbonden aan de strengere levenswijze inzake *transitus* en publieke waardering van de stichtingen. Toch was Norbert blijkbaar niet van oordeel dat vrouwelijke religieuzen op een minder strenge observantie recht hadden. Integendeel, de levenswijze van de vrouwelijke tak van de orde wordt in de bronnen als strenger dan die van de mannelijke beschreven⁵³).

Welk was nu de precieze inhoud van de regeltekst die Norbert als norm oplegde? Met andere woorden: bevatte hij de hele *ordo monasterii* en de *regula tertia*, of slechts een gedeelte van de *ordo monasterii*, nl. met of zonder de voorschriften omtrent de liturgie? Vooreerst valt het op dat geen enkele verhalende bron om het even welk onderscheid maakt. Overal wordt zonder meer over een Augustinusregel gesproken, zonder

⁴⁹) Zie over hem o. m. J. BECQUET, art. *Gautier, évêque de Maguelonne* (†1128), in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, dl. 20, Parijs, 1984, kol. 94.

⁵⁰) Zie L. VERHEIJEN, *La règle de Saint-Augustin*, dl. 2, Parijs, 1967, blz. 20 en 177. Aldus ook Ch. DEREINE en J. MOIS, zie L. HORSTKÖTTER, *Die Anfänge des Prämonstratenserstiftes Hamborn...*, Duisburg, 1967, blz. 13, noot 223.

⁵¹) *Epistola Gualteri episcopi Maguelonnensis ad Seherum abbatem Calmosiacensem*, uitg. C. MOHLBERG, *Radulph de Rivo, der letzte Vertreter der altrömische Liturgie*, dl. 2, Münster i. W., 1915, blz. 8 en 48; in de uitg. Ch. DEREINE, *Saint-Ruf et ses coutumes aux XIe et XIIe siècles*, in *Revue bénédictine*, 1949, LIX, blz. 173, regel 18: "...sicut audivimus...".

⁵²) Uitg. E. MARTENE en U. DURAND, *Thesaurus novus anecdotorum*, dl. 5, Parijs, 1717, blz. 1625; uitg. R.B.C. HUYGENS, *Le moine Idung et ses deux ouvrages: "Argumentum super quatuor questionibus" et "Dialogus duorum monachorum"*, in *Studi Medievali, serie terza*, 1972, XIII, nr. 1, blz. 434. Aldus ook E. DEMM, *Reformmönchtum und Slawenmission im 12. Jahrhundert...*, Lübeck, Hamburg, 1970, blz. 146, noot 217.

⁵³) Zie noot 58.

⁵⁴) Oudste verhalende bron daarover is wellicht de *Vita Godefridi*, MGH., SS., 12, blz. 516, waar sprake is over één Augustinusregel die Norbert oplegde, doch enigszins strikter deed onderhouden dan gebruikelijk was, nl. inzake de onthouding van vlees en vet en in een strengere boetekleding. Deze tekst werd letterlijk overgenomen in de *Additamenta* bij de *Vita B*, uitg. J.C. VANDER STERRE, blz. 248-249; uitg. AA. SS., dl. 1, juni, blz. 846B. Zie ook het wonderverhaal van de overdracht van de regel aan Norbert in dezelfde *Vita Godefridi*, blz. 517. Dit wonderverhaal heeft duidelijk de bedoeling het vertrouwen van

zelfs te vermelden dat er verscheidene versies in omloop waren⁵⁴). Wat de bewaarde handschriften betreft, komt er meer duidelijkheid. Uit de 12de eeuw bleven drie handschriften bewaard in premonstratenzerabdijen, nl. te Windberg, Schäftlarn en Verdun, waarvan alleen het hs. van Windberg de liturgievoorschriften bevat. Uit de 13de eeuw bleven twee hss. bewaard, nl. Charleville en Wilten, en uit de 16de eeuw nog een hs. uit Arnstein, die verwonderlijk genoeg alle drie de liturgie-orde-ning nog wel bevatten⁵⁵). Slechts één twaalfde-eeuws premonstratenzerhs. bevat dus de hele *ordo monasterii* met inbegrip van de liturgische voorschriften.

In ieder geval traden Norberts volgelingen, door het afleggen der professie juridisch toe tot de stand der reguliere kanunniken⁵⁶), na gedurende bijna twee jaar, vanaf februari 1120 tot Kerstmis 1121, enkel volgens Norberts voorschriften te hebben geleefd.

Hier rijst eveneens de vraag wie precies op 25 december 1121 professie heeft afgelegd. De bronnen treden hier niet in detail en melden alleen dat allen zich inschreven voor de eeuwige zaligheid⁵⁷).

Men kan zich bijvoorbeeld afvragen of er bij de eerste groep volgelingen van Norbert geen vrouwen waren, aangezien de monnik Herman het Norberts verdienste noemt zijn stichting ook voor vrouwen te hebben opengesteld⁵⁸). De vraag blijft echter open⁵⁹). Geen enkele oude premonstratenzer bron vermeldt de vrouwen. De verklaring daarvoor ligt wellicht in het feit dat omstreeks het midden der 12de eeuw de houding tegenover de vrouwelijke tak van de orde grondig was veranderd.

de confraters te versterken in de door Norbert gekozen regel. Ook in de *Vitae Norberti* wordt met geen woord gerept over het bestaan van verscheidene versies of meningen betreffende de Augustinusregel.

⁵⁵) Zie het overzicht in R. ROMMENS, *Gebhard, Propst und erster Abt von Windberg (†1191)*, in *Secundum regulam vivere*, Windberg, 1978, blz. 178.

⁵⁶) Deze vorm van kloosterleven bestond sedert het midden van de 11de eeuw, zie R. SCHIEFFER, art. *Regularkanoniker*, in *Lexikon des Mittelalters*, dl. 7, afl. 3, München, Zürich, 1994, kol. 698.

⁵⁷) *Vita A*, blz. 683: "ad illam beatae perhennitatis civitatem singuli se ipsos voluntarie conscripserunt."; *Vita B*, blz. 823D, nr. 51: "...ad illam beatae perennitatis civitatem singuli seipsos conscripserunt."

⁵⁸) *De miraculis...*, MGH., SS., 12, blz. 659: "Praeterea in Cistellensi coenobio soli viri suscipiuntur, domnus vero Norbertus cum sexu virili etiam femineum ad conversionem suscipi constituit, ita ut etiam artiozem et districtiorem in eius monasteriis videamus esse conversationem feminarum quam virorum."

⁵⁹) Ch. DEREINE, *Les origines de Prémontré*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, 1947, XLII, blz. 372 en noot 2, meent dat vanaf 1120 vrouwen te Prémontré hetzelfde ideaal volgden, doch strikte bewijzen bestaan daarvoor niet.

De eerste vrouw die in de bronnen wordt vermeld heette Ricvera⁶⁰⁾ van Clastres⁶¹⁾. Heeft ook zij reeds in 1121 professie afgelegd?⁶²⁾ Zij heeft zichzelf en haar goederen aan Prémontré geschonken in een oorkonde van de bisschop van Noyon-Doornik, Simon van Vermandois (1123-1146) die volgens de uitgevers van het cartularium van Prémontré tussen 25 maart en 31 augustus 1121 te plaatsen is⁶³⁾. Deze oorkonde werd dus opgesteld in of na 1123, doch daarin wordt vermeld dat de overdracht gebeurde “ten tijde dat Norbert, een man van een bewonderenswaardige religiositeit, met de confraters hem onderworpen, zich terugtrok op de plaats Prémontré om God te dienen”. Ricvera leefde dus blijkbaar reeds te Prémontré vóór Kerstmis 1121, doch het blijft mogelijk dat zij nog maar tot de *familia* behoorde en dat er toentertijd nog geen religieuze vrouwengemeenschap aldaar bestond. Het wekt verwondering dat de *Vitae Norberti* en de *Vitae Godefridi* zelfs omstreeks het midden van de twaalfde eeuw de vrouwelijke religieuzen totaal ignoreren⁶⁴⁾, terwijl de benedictijn, abt Herman, daarin juist de voorrang van Norbert tegenover Bernard legt dat Norbert aan de vrouwen een plaats in zijn stichting had toegekend⁶⁵⁾. Omstreeks 1140 echter, dus vóór het

⁶⁰⁾ Deze naam is zeer zeldzaam, zie E. FÖRSTEMANN, *Alteutsches Namenbuch*, dl. I, *Personennamen*, Bonn, 1900, kol. 1270, s. v. *Ricovera*.

⁶¹⁾ Clastres, dep. Aisne, ar. Saint-Quentin, kant. Saint-Simon. Zie ook A. MATTON, *Dictionnaire topographique du département de l'Aisne*, Parijs, 1871, blz. 71, en *The Cartulary and Cartres of Notre-Dame of Homblières*, uitg. G. CONSTABLE en W.M. NEWMAN, Cambridge, 1990, blz. 121, nr. 54 en blz. 277. In een oorkonde van Radulf, graaf van Vermandois, van 1156, aldaar uitgegeven, komt een Wido van Clastres voor.

⁶²⁾ Dit schijnt de mening te zijn van Ch. DEREINE, *Les origines de Prémontré*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, 1947, XLII, nr. 3-4, blz. 372. Voor de aanwezigheid van vrouwen onder de leken die Norbert vanuit Keulen waren gevolgd, pleiten ook J.-B. VAN DAMME, *La "Summa carta caritatis", source de constitutions canoniales*, in *Cîteaux, commentarii cistercienses*, 1972, XXIII, nr. 1, blz. 15, noot 32, en L.C. VAN DYCK, *Norbert van Gennep en de "ordo canonicus" ...*, in *Ons Geestelijk Erf*, 1974, XLVIII, nr. 4, blz. 390, noot 86.

⁶³⁾ Zie de *Lijst van oorkonden waarin Norbertus wordt genoemd*, in *Anal. Praem.*, 1975, LI, nr. 2. De tekst is enkel gekend uit het cartularium van Prémontré, SOISSONS, *Stadsbibliotheek*, nr. 7, fol. 103. De chronologische aanduidingen aldaar passen volledig voor het jaar 1121, nl. indictie 14, concurrenten 5 en epacta nulla. Wellicht heeft men bij de beoordeling van deze oorkonde toch onvoldoende rekening gehouden met het feit dat Radulf pas in 1123 bisschop van Noyon werd.

⁶⁴⁾ Te vergelijken hiermee het feit dat de vrouwengemeenschappen van Springiersbach en Lonnig in geen enkele pauselijke bul vermeld worden tot 1128, zie F. PAULY, *Springiersbach. Geschichte des Kanonikerstifts und seiner Tochtergründungen...*, Trier, 1962, blz. 8.

⁶⁵⁾ Zie noot 58.

opstellen van beide *Vitae*, was de officiële houding tegenover de vrouwelijke religieuzen in de orde grondig veranderd⁶⁶).

Dezelfde vraag dient te worden gesteld wat betreft de mannelijke leken die zich bij Norbert hadden aangesloten. Vormden zij onmiddellijk een eigen gemeenschap van *fratres barbati* met of zonder geloften, of behoorden zij voorlopig enkel tot de *familia* van het klooster? De oudste bronnen geven daarop geen antwoord en ook de historici hebben tot op heden de vraag niet duidelijk gesteld.

Hier echter dient voornamelijk de vraag behandeld te worden of ook Norbert zelf op de Augustinusregel professie heeft afgelegd. Dit wordt evenmin uitdrukkelijk in de bronnen vermeld, maar de hele ceremonie wordt niet volledig beschreven. Zat Bartholomeus van Laon de ceremonie voor of Norbert zelf? Ook dat wordt nergens vermeld⁶⁷). Aangezien Norbert zelf de Augustinusregel koos, lijkt het wel waarschijnlijk dat ook hijzelf daarop professie heeft afgelegd. De *Vitae* melden trouwens dat "allen" zich inschreven voor de stad van de eeuwige gelukzaligheid⁶⁸). In een oorkonde voor Sint-Michiels van 1135 wordt Norbert "*eiusdem vitae professionis virum*" genoemd⁶⁹), doch zulke uitdrukking geeft uiteraard niet voldoende zekerheid. Ook in de *Vita* van Godfried van Cappenberg vinden we een aanduiding dat de auteur van mening

⁶⁶) Een nauwkeurige chronologische geschiedenis van de vrouwelijke gemeenschappen binnen de premonstratenzer orde en in het kader van de algemene geschiedenis, dient nog geschreven te worden. Het vaak gepostuleerde besluit van het generaal kapittel van 1137, 1138, 1140 of 1141 werd nooit gevonden, noch geciteerd. De bul van 21 december 1138 (*Lijst van oorkonden*..., in *Anal. Praem.*, 1975, LI, nr. 72) en de oorkonde van Bartholomeus van 1141 (25 maart-31 aug.) *Ibidem*, nr. 78, blijven dus de oudste bronnen over de bedoeling van Hugo van Fosses (niet van het kapittel, noch van Bartholomeus) om de zusters uit Prémontré te verwijderen. Voor de algemene omkadering, zie o. m. de bepaling van het Lateraans Concilie op 3 april 1139, J. L., dl. 1, blz. 885, nr. 27: "ne sanctionales simul cum canonicis vel monachis in ecclesia in uno choro convenient ad psallendum.", alsook T. VAN SCHIJNDEL, *De Premonstratenzer koorzusters: van dubbelkloosters naar autonome konventen*, in *Gedenkboek orde van Prémontré*, Averbode, 1971, blz. 170, en R. GAZEAU, *La clôture des moniales au XIIe siècle en France*, in *Revue Mabillon*, 1974, LVIII, nr. 258, blz. 296-306.

⁶⁷) Volgens W.M. BECKER, *Das Necrologium der vormaligen Prämonstratenser-Abtei Arnstein an der Lahn*, in *Annalen des Vereins für Nassauische Alterthumskunde und Geschichtsforschung*, 1881, XVI, blz. 137, noot 1, legde ook Norbert gelofte af, samen met meerdere geestelijke en wereldlijke confraters, in handen van Bartholomeus. Hij verwijst daarvoor naar J. Le Paige en C.L. Hugo, doch daar is geen enkel bewijs te vinden.

⁶⁸) Zie noot 57.

⁶⁹) Uitg. P.J. GOETSCHALCKX, *Oorkondenboek der Witheerenabdij van S.-Michiels te Antwerpen*, dl. I, Ekeren-Donk, 1909, nr. 4, blz. 10: "...per dominum Nortbertum, summe religionis et eiusdem professionis virum...".

was dat Norbert professie had afgelegd. Daar wordt namelijk een verschijning van Augustinus verhaald aan “één van de confraters van onze professie”, waarmee blijkbaar Norbert zelf wordt bedoeld⁷⁰). Men kan eveneens wijzen op een parallelgeval bij aartsbisschop Koenraad I van Salzburg die in 1121/1122 in gelijkaardige omstandigheden ook zelf de professie op het reguliere leven aflegde⁷¹). Blijkbaar heeft men ook steeds als vanzelfsprekend aanvaard dat Norbert zelf samen met zijn volgelingen de professie heeft afgelegd die hijzelf had voorbereid en georganiseerd. In de latere literatuur vindt men dan ook nooit enige twijfel daarover. Men vierde zelfs de verjaardag van deze gebeurtenis⁷²).

Vanaf Kerstmis 1121 behoorden Norberts volgelingen dus definitief tot de groep van de reguliere kanunniken. Dat het onderscheid tussen seculiere en reguliere kanunniken in het midden van de 12de eeuw duidelijk werd gemaakt, leert ons trouwens een tekst uit de *Vita B*⁷³).

Wat ten slotte de in 1121 gebruikte professieformule betreft, bestaat niet de minste zekerheid⁷⁴). Prof. Pl. Lefèvre heeft twee oude formules gepubliceerd: een eerste uit het bekende handschrift van Schäftlarn, de tweede uit het Antwerps missaal dat uit 1140-1150 zou dateren⁷⁵). In die

⁷⁰) Oorspronkelijk stond deze tekst in de *Vita Godefridi*, *MGH.*, *SS.*, 12, blz. 517, regel 21-22; daaruit overgenomen in de *Vita B*, *Additamenta*, *AA. SS.*, blz. 846C, nr. 3; uitg. J.C. VANDER STERRE, *Vita S. Norberti...*, Antwerpen, 1656, blz. 250. Dit verhaal heeft waarschijnlijk tot doel de authenticiteit van Norberts regelkeuze te bevestigen.

⁷¹) Aldus St. WEINFURTER, *Salzburger Bistumsreform...*, Keulen, 1975, blz. 34 en 175.

⁷²) Zie b. v. het dagboek van prelaat Augustinus Van Eeckhout (1716-1747) van Grimbergen, Abdijarchief Grimbergen, II, 19, blz. 111, betreffende de viering van de 600-jarige herdenking van Norberts professie, die ten onrechte in 1719 werd gehouden in plaats van in 1721.

⁷³) *Vita B*, blz. 811C, nr. 11: “...conferens se ad ecclesiam, unde fuerat et erat canonicus, ut dicitur, secularis.” Het “ut dicitur” kan hier best een pejoratieve bijklank hebben. In feite werd dit onderscheid reeds gemaakt sedert het midden van de elfde eeuw, zie het art. van R. SCHIEFFER, geciteerd in noot 56.

⁷⁴) Uit ongeveer dezelfde tijd dateert wel de professieformule van 1123-1128, uitgegeven in de *Consuetudines...Springirsbacenses-Rodenses*, uitg. St. WEINFURTER, Turnhout, 1978, blz. 145-146: “Ego N. offerens trado me ipsum cum his oblationibus ad servitium huic ecclesie et altari sancte Marie virginis et sancti N. et promitto Deo omnipotenti...”. Voor de datering, zie dezelfde uitg. blz. XVI.

⁷⁵) Pl. LEFEVRE, *Les cérémonies de la vêtue et de la profession dans l'ordre de Prémontré*, in *Anal. Praem.*, 1932, VIII, blz. 286-307: de professieformule uit Schäftlarn op blz. 291-292; IDEM, *Encore un formulaire pour la profession des chanoines dans l'ordre de Prémontré*, in *Anal. Praem.*, 1961, XXXVII, nr. 3-4, blz. 308-313: de professieformule van Sint-Michiels te Antwerpen op blz. 310-312. B. KRINGS, *Das Ordensrecht der Prämonstratenser vom späten 12. Jahrhundert bis zum Jahr 1227. Der Liber consuetudinum und die Dekrete des Generalkapitels*, in *Anal. Praem.*, 1993, LXIX, nr. 1-4, blz. 109 noot 4 en blz. 118 noot 49, verwijst naar de nog ongepubliceerde professieformule uit Indersdorf (midden 12de eeuw).

vroege periode werden de drie geloften nog niet uitdrukkelijk in de professieformule vermeld. Dat zou pas in 1148 voor het eerst zijn gebeurd⁷⁶). Zelfs in de uitvoerige tien sermoenen van Adam van Dryburg over de Augustinusregel en de professieformule, geschreven vóór het jaar 1180, is dat nog niet het geval⁷⁷). De regel die Adam verklaart is echter reeds degene die tot op heden geldt, nl. de eerste zin van de *regula secunda*, met daarna de *regula tertia*. Zoals N.J. Weyns reeds terecht opmerkte, had de *regula secunda*, met zijn concrete voorschriften omtrent koorofficie en dagorde ook niet veel zin meer nadat een *ordinarius* en statuten in voege waren⁷⁸).

Onmiddellijk na het afleggen van de professie verhalen beide *Vitae* reeds de discussies omtrent de waarde van de gekozen regel. Er wordt duidelijk gesteld dat een grote verwarring heerste omtrent de Augustinusregel en dat men bij andere reguleren een heel andere levenspraktijk vaststelde⁷⁹). Daarbij zou Norbert matigend zijn opgetreden door te verzekeren dat vele wegen naar God leiden, dat de liefde het voornaamste blijft⁸⁰) en de navolging van de H. Schrift. Hij wees er op — en dit mag als vrij origineel worden beschouwd in die tijd — dat niet de instelling als zodanig zaligmakend is, maar het uitvoeren van Gods wil. Als discussiepunten in de gevolgde regel worden hier aangestipt: de handenarbeid, het vasten, de kleding, het stilzwijgen, de gehoorzaamheid, de voorkomendheid tegenover elkaar en de eerbied voor de overste. Enkele van deze punten en speciaal dan de handenarbeid, het vasten en het *silentium* vormden juist de omstreden verschilpunten tussen de *ordo monasterii* en de *regula tertia* en als zodanig tussen de twee richtingen binnen de groep der kanunniken, de *ordo novus* en de *ordo antiquus*. Daarna wordt nog de praktische levenswijze van de eerste volgelingen

⁷⁶) Zie L. HERTLING, *Die professio der Kleriker und die Entstehung der drei Gelübde*, in *Zeitschrift für katholische Theologie*, 1932, LVI, afl. 2, blz. 171.

⁷⁷) L. HERTLING, *a. c.*, blz. 171. Zie over het werk van Adam: N.J. WEYNS, *Het premonstratenser kloosterleven volgens Adam van Dryburg*, Tongerlo, 1948, blz. 16, 20 en 75-94. Uitg. *P. L.*, 198, kol. 582A-583A. De professieformule in kol. 582A: "Promitto etiam obedientiam usque ad mortem in Christo, praefatae Ecclesiae Patri, et successoribus ejus, quos sanior pars congregationis canonice elegerit." Adam van Dryburg behandelt wel de gehoorzaamheid, zie N.J. WEYNS, *o. c.*, blz. 90.

⁷⁸) Zie N.J. WEYNS, *Het premonstratenser kloosterleven volgens Adam van Dryburgh*, Tongerlo, 1948, blz. 89-90.

⁷⁹) *Vita A*, blz. 683; *Vita B*, blz. 823D.

⁸⁰) Dezelfde gedachten vinden we bij Bernard van Clairvaux, *Apologia ad Guillelmum Sancti Theoderici abbatem*, in *P. L.*, 182, kol. 895-918, o. m. in kol. 901B, "Caput III: Varietatem religiosorum Ordinum non debere praejudicare vinculo charitatis."

beschreven met opnieuw aandacht voor een armoedige kleding, het voortdurende stilzwijgen en vasten en het zich tevreden stellen met één maaltijd per dag⁸¹). Deze laatste gegevens nu wijzen ondubbelzinnig op een naleven van de *ordo monasterii*. Ondanks de sterke nadruk in beide *Vitae* op de discussie betreffende de kleding, wordt het toch voldoende duidelijk dat de hagiografen hier bedoelden de hele discussie tussen *ordo antiquus* en *ordo novus* aan de orde te stellen. Een dertigtal jaren na de feiten waren zij blijkbaar nog vrij goed onderricht over deze verhitte discussies.

Besluit:

De vestigingsplaats voor zijn stichting werd door Norbert uitgekozen omstreeks februari 1120. In de loop van 1121 werden de twee stichtingsoorkonden verleend door bisschop Bartholomeus van Laon. Het stichtingsproces werd vervolledigd en afgesloten door het afleggen van de eerste professie op de zogenoemde Augustinusregel op Kerstdag 1121.

Na 24 november 1121 heeft Norbert Keulen verlaten met een aantal relieken waaronder die van de vermeende h. Gereon en is hij, met een dertigtal gezellen, langs Floreffe, waar hij de stichtingsoorkonde, gedaateerd op de eerste Adventszondag, nl. 27 november 1121, in ontvangst nam, naar Prémontré teruggekeerd. Daar bereidde Norbert zijn gemeenschap, die reeds uit meer dan veertig leden bestond, voor op het afleggen der professie. Hij schreef zelf geen regel, maar koos voor een regeltekst die als Augustinusregel bekend stond en de *ordo monasterii* samen met de *regula tertia* bevatte. Daarop legden allen professie af, zodat Norberts volgelingen van dan af juridisch tot de groep van reguliere kanunniken behoorden.

Summarium:

Norbertus locum foundationis Praemonstrati elegerat circa mensem Februarii anni 1120. Currente anno 1121 tandem duae chartae foundationis ab episcopo Laudunensi Bartholomeo ei traditae sunt. Processus foundationis per primam professionem super regulam sic dictam s. Augustini in die Nativitatis Domini anni 1121 completus est.

Post diem 24am Novembris anni 1121 Norbertus ab urbe Colonia profectus est cum nonnullis reliquiis, inter quas reliquiae putativae s. Gereonis. Cum triginta sociis via Floreffia, ubi chartam foundationis de dato diei 27 mae Novem-

⁸¹) *Vita A*, blz. 684; *Vita B*, blz. 824A.

bris anni 1121, h. e. prima dominica Adventus, accepit. Post haec societas ad Praemonstratum locum profectus est, ubi Norbertus pro communitate iam plus quam quadraginta sociorum in praeparationem primae professionis praedicavit. Norbertus ipse nullam regulam conscripsit, sed regulam sub nomine s. Augustini, continentem ordinem monasterii simul cum regula tertia, elegit, super quam omnes professionem faciebant. Itaque abhinc Norberti discipuli iuridice canonici regulares facti sunt.

Mankevosstraat 71
B-1860 Meise

W.M. GRAUWEN, O. Praem.